

บทที่ 1

หลักการดำรงชีวิตในสังคม

บทนำ

การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า "ยากแสนยาก" ตั้งมีพระพุทธานิเทศว่า "กิจโจ มนุสฺสปฏิลาโก-การได้อัศวาพมาเป็นมนุษย์เป็นของยาก" ถ้าจะตั้งคำถามว่า ทำไมจึงเกิดยาก? คำถามนี้ฟังดูแล้วรู้สึกจะสวนทางกับความรู้สึกของคนปัจจุบันอยู่มาก แต่เมื่อศึกษาและพิจารณาตามความหมายของพุทธานิเทศนั้นแล้วจะเห็นได้ว่า การที่คนเราจะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น "ต้องเป็นผู้เคยสะสมบุญไว้ก่อน" ตามที่ได้ตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า "บุพเพ จ กตบุญตา เอตมมมงคลมุตตม-ความเป็นผู้มีบุญ ที่กระทำไว้ในกาลก่อน เป็นมงคลอย่างสูงสุด"

เรื่องความเป็นผู้มีบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อนนี้ เราควรทำความเข้าใจในคำว่า "กาลก่อน"

2 ประเด็นด้วยกันคือ

1. กาลก่อนระยะใกล้ หมายถึง วัน เดือน ปีเกิดของแต่ละคนในชาติปัจจุบันที่ล่วงมาจนถึงวันวานนี้ จัดเป็นกาลก่อนระยะใกล้

ผู้เกิดมาแต่ละคนพอรู้เพียงสั ก ก็เริ่มทำความดี เช่นเป็นคนว่าง่ายอ่อนง่าย เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ มีกตัญญู รู้คุณของท่าน และตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์ ให้ท่าน รักษาศีล ฝึกอบรมจิตใจให้ควรแก่การทำงาน หรือการปฏิบัติหน้าที่ ชื่อว่า ผู้มีบุญที่ได้ทำไว้ก่อนในชาติปัจจุบัน

2. กาลก่อนระยะไกล หมายถึง วัน เดือน ปีเกิดของแต่ละคนในอดีต บุคคลนั้นได้ทำบุญมาหลายชาติ เช่นเจ้าชายสิทธัตถะได้บำเพ็ญบารมีมาหลายชาติ ชาติสุดท้ายได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่นี่ เราลองมาศึกษา คำว่า "บุญ" ว่าเป็นอย่างไร? ทำไมคนเกิดมาจะเป็นมนุษย์ได้ต้องเป็นผู้มีบุญ

คำว่า "บุญ" เมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้วคือสิ่งที่ทำให้จิตใจสะอาดผ่องใส เมื่อกล่าวโดยเหตุ บุญคือความดี เมื่อกล่าวโดยผล บุญคือความสุขที่เราได้รับ

นอกจากนี้ ยังมีความหมายของบุญอีกอย่างหนึ่ง คือบุญ ได้แก่สิ่งที่เราทำไปแล้วตนเองและคนอื่น ไม่เดือด และเป็นประโยชน์โดยประการทั้งปวง เหล่านี้เรียกว่า "บุญ"

ปัญหา - บุญและบาปเกิดจากอะไร ?

เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องเรียนรู้ให้เข้าใจเสียก่อนเป็นอันดับแรก ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาถือว่า "บุญ" และ "บาป" เกิดจากจิต จิตเป็นผู้คิดคิดทั้งดีทั้งชั่ว เมื่อจิตคิดดีย่อมแสดงพฤติกรรมที่ดีออกมาทางกายและวาจา ความดีของกาย-วาจา และจิตที่สั่งสมไว้เรียกว่า "บุญ"

เมื่อจิตคิดชั่ว ย่อมแสดงพฤติกรรมที่ชั่วออกมาทางกายและวาจา ความชั่วทางกาย วาจาและจิต ที่จิตสั่งสมไว้เรียกว่า "บาป"

อานิสงส์ (ผลประโยชน์) ของบุญก่อให้เกิดอะไรบ้างแก่ชีวิตมนุษย์

อานิสงส์ของบุญก่อให้เกิดสิ่งเหล่านี้ คือ

1. มีอานุภาพ คือมีบุญฤทธิ์ที่ส่งเสริม ผู้บำเพ็ญบุญ ให้เป็นที่นิยมนับถือของคนอื่น โดยจงใจบุคคลอื่น เมื่อได้พบเห็นผู้มีบุญให้เกิดความชื่นชมยินยอมนับถือ ฟังเห็นในพุทธพจน์ที่ตรัสกับนายนั้นทีละว่า

"บุญย่อมยินดีรับรองผู้ทำบุญ เช่นเดียวกับญาติมิตรที่อยู่ห่าง (นาน ๆ มาเยี่ยมกัน) ต้อนรับกันด้วยความยินดี" ฉะนั้น

2. มีอิทธิพล อำนาจของบุญที่เชิดชูผู้บำเพ็ญขึ้น เป็นอัจฉริยบุคคล บันดาลให้เป็นบุคคลที่น่ายกย่องนิยมบูชา อำนาจบุญนี้ เป็นอิทธิพลจงใจคนให้ชื่นชมยินดี ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับจิตตคฤหบดีที่ว่า "บุคคลผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เอิบอิ่มด้วยยศ และโภคสมบัติจะไปยังถิ่นใด ๆ ย่อมมีผู้เคารพบูชาในถิ่นนั้น ๆ 1

3. มีบริวารสมบัติ สมบัติคือมีขวัญ ส่งาราคีดีเด่นเป็นพิเศษ ที่เกิดจากบุญ เป็นเสน่ห์ดึงดูดจิตใจคนให้เข้าหาผู้มีบุญ

4. มีบุญวาสนา คนมีบุญวาสนา แม้เกิดในถิ่นที่ไม่เจริญ บุญวาสนาก็จะช่วยส่งเสริมให้ไปอยู่ในถิ่นที่เจริญ มีการศึกษาดี มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง ละทิ้งเพื่อน ๆ ให้ย่ำโคลนอยู่ตามลำพัง เขาจะเป็นดั่งม้าฝีเท้าดี หวังม้าฝีเท้าเร็วไปเสียจะนั้น นั่นคืออันสงฆ์ของบุญบารมีดั่งที่คนโบราณกล่าวไว้ว่า "เราจะแข่งเรือแข่งแพนั้นแข่งได้ แต่แข่งบุญวาสนานั้นไม่ได้"

อันสงฆ์ของบุญบารมีทั้งปวงนี้รวมเรียกว่า "บุญสมบัติ" ซึ่งมีอานุภาพ อภินิหาร ศิริสมบัติ และบุญวาสนา เป็นลักษณะอยู่ในตัวเอง

เมื่อมนุษย์ชายหญิงได้ฝังขุมทองคือกองบุญไว้ หวังจะมีอานุภาพ อภินิหาร ศิริสมบัติ และบุญวาสนา ก็จะได้สัมปรารภนา เป็นประหนึ่งว่าติดเชื่อเพลิงก่อให้เกิดแสงสว่างไสวขึ้นให้เราเห็นแสงสว่างส่องทางเดินชีวิตต่อไป

ครั้นเราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งได้มาโดยยากเช่นนี้แล้ว ก็ควรจะมุ่งแสวงหาสิ่งที่เป็นสาระสำคัญของชีวิต คือหลักปรัชญา และคำสอนทางศาสนา เพราะหลักปรัชญานั้นจะให้โลกทัศน์หรือประทีปส่องทางชีวิตของมนุษย์ ส่วนศาสนานั้นจะให้แนวทางปฏิบัติ อันจะทำให้มนุษย์ได้รับความสุข ความสำเร็จในชีวิต

ในการดำรงชีวิตในสังคมของมนุษย์นั้น มนุษย์มีความต้องการตามธรรมชาติอยู่ 2 ทาง คือ ทางร่างกาย และทางจิตใจ

ทางร่างกายนั้น มนุษย์ต้องการปัจจัย 4 คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นปัจจัยมูลฐาน นอกจากนี้ ร่างกายยังต้องการปัจจัยสมัยใหม่อีก เช่น การศึกษายานพาหนะ - เครื่องมือสื่อสาร ฯลฯ

ส่วนทางด้านจิตใจนั้น มนุษย์ยังต้องการความอบอุ่นใจ - ความดี และความจริงของชีวิต ฯลฯ

แต่สิ่งที่มีมนุษย์ต้องการจริง ๆ ในชีวิตตามทัศนะของนักปรัชญา และนักศาสนานั้นคือ ความงาม ความดี ความจริง และความบริสุทธิ์ รวมทั้งความสงบสุขด้วย

เมื่อมนุษย์ดำรงชีวิตในสังคมแล้ว ซึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ วิถีโลก หรือที่ทางพระท่านเรียกว่า "โลกธรรม" อันได้แก่ การได้มา - เสียไป - ได้เลื่อนตำแหน่ง บางครั้งถูกถอดยศ - ลดตำแหน่ง - นินทา - สรรเสริญ - สุขฯ - ทุกข์ฯ สลับกันไปอยู่อย่างนี้ มนุษย์จึงควรศึกษาโลกทัศน์ตาม

แนวของปรัชญา และปฏิบัติศาสนาหลักศาสนา ก็จะทำให้เกิดความหวัง ความรู้เท่าทันสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งการ เกิดกำลังใจในอันที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิต

นอกจากนี้ ปรัชญาและศาสนายังทำหน้าที่คอยควบคุมความต้องการของมนุษย์ให้รู้จักคำว่า "พอดี" "พอใจ" "ยินดี" "ยินยอม" และ "ยอมรับสภาพ" ในการดำรงชีวิตของแต่ละคน

เมื่อมนุษย์มีความต้องการที่เต็มบริบูรณ์ หรือบางครั้งยังต้องการอีก หรือยังมีความรู้สึกอย่างที่เราเรียกว่า เบื่อ ๆ ออยาก ๆ อยู่เช่นนี้ ทำให้มนุษย์รู้จักสร้างค่านิยมหรือสิ่งที่ตนคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ และมีค่าควรแก่การยอมรับนับถือ เช่น ปรัชญา ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี ฯลฯ

สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคมของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงถนอมรักษาค่านิยม หรือสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านี้ เพื่อเป็น เครื่องจรรโลงชีวิตและทำให้สังคมมีระเบียบที่ดีงาม ควรแก่การดำรงอยู่ ครั้นแล้วมนุษย์จะรู้จักตัดสินค่านิยมที่ตนยอมรับและนับถือโดยอาศัยความชอบ หรือไม่ชอบ พอใจ หรือไม่พอใจเป็นเกณฑ์ตัดสินค่านิยมนั้น ๆ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตนและสังคม โดยค่านิยมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมากที่สุดก็คงจะเป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ฝังลึกลงไป ในจิตใจของคนไทย จนกลายเป็นค่านิยมของคนไทยแทบทั้งสิ้น

เช่น คำสอนเรื่องความไม่ประมาท การทำความดี เพื่อความดี การมีเมตตา กรุณา ต่อผู้อื่น ความกตัญญูแก่ผู้ที่ต่อผู้มีพระคุณ ความประพฤติสุภาพอ่อนโยน การยกย่องผู้ทำความดี และให้ความเคารพต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ ฯลฯ

นอกจากนี้ คนไทยยังชอบชีวิตเรียบง่าย มีความพึงพอใจในการเป็นอยู่ตามอัตภาพ ชอบแสวงหาความสุขจากความกลมกลืน รู้จักให้อภัย มีความเกรงใจ ชอบความสนุกสนาน หุหุฮา โอ้อ้อ ทำอะไรใหญ่โต มีจิตใจกว้าง ฯลฯ

ค่านิยมสมัยใหม่อีกอันหนึ่ง ก็คือการศึกษาจนมีปริญญาบัตรซึ่งทำให้หนุ่มสาวสมัยใหม่มุ่งแสวงหากันยิ่งนัก เพราะมีความเชื่อว่า ปริญญาบัตรคือใบเบิกทางไปสู่อาชีพ การกำหนดอัตราค่าจ้าง ก็กำหนดด้วยปริญญาบัตรหากได้กำหนดด้วยความสามารถไม่ แต่บางคนก็เข้าในลักษณะที่เรียกว่า **ปริญญาพาจน** เพราะมีแต่ปริญญาบัตร ไม่มีความรู้ และความคิด หรือมีความรู้ในตำรา แต่

ไม่มีความรู้ที่จะนำไปสอบแข่งขันกับเขาได้ จำเป็นต้องชวนช่วยแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อต่อสู้กับชีวิตต่อไปจนกว่าจะได้งานและมีอาชีพ

เรื่องค่านิยมนี้ มีหลักความจริงอยู่ว่า ไม่มีค่านิยมที่ถาวร ค่านิยมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป เมื่อมีจิตสำนึกยอมรับในเรื่องนี้ ก็จะทำให้มนุษย์รู้จักพัฒนาตนเองและสังคมให้เป็นไปในลักษณะที่ตนและสังคมปรารถนา

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงพยายามพัฒนาชีวิตและสังคมให้ก้าวไปอย่างไม่หยุดยั้ง โดยอาศัยโลกทัศน์ทางปรัชญาและหลักศาสนามาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ซึ่งหลักปรัชญาที่สำคัญนั้นได้แก่ ปรัชญาสสารนิยม มีความเชื่อว่า ชีวิตและสังคมของมนุษย์เกิดจากสสารทั้งสิ้น สสารหรือวัตถุเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและสังคมของมนุษย์อย่างแยกไม่ออก แต่ขณะเดียวกันมนุษย์ที่ฉลาดก็มีได้ใช้ชีวิตที่หมกมุ่นอยู่กับสสารหรือวัตถุเพียงอย่างเดียว ยังต้องการแสวงหาสิ่งที่เป็นสาระของชีวิต เช่น ปัญญา สันติสุข เสรีภาพ ฯลฯ

ส่วนปรัชญาจิตนิยม มีความเชื่อว่า ชีวิต สังคมและโลกของมนุษย์เกิดจากจิตทั้งสิ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ **จิตเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่ง**

ปรัชญาสสารนิยมมุ่งแสวงหาความสุขสมบูรณ์ให้แก่ร่างกาย ส่วนปรัชญาจิตนิยมมุ่งแสวงหาความสุขสมบูรณ์ให้แก่จิตใจ

เมื่อมนุษย์มีร่างกาย และจิตสุขสมบูรณ์แล้วมนุษย์ก็จะมีชีวิตที่สุขสมบูรณ์ แต่ในการดำรงชีวิตในสังคมจริง ๆ นั้น บางคราวก็สุข บางคราวก็ทุกข์ บางคราวก็สำเร็จ บางคราวก็ผิดหวัง เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้มนุษย์เกิดความสงสัยว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

ปัญหาเหล่านี้ ปรัชญาเองก็ไม่สามารถจะหาคำตอบที่พึงพอใจให้แก่มนุษย์ได้ จำเป็นต้องอาศัยเหตุผลทางศาสนามาเป็นคำตอบ เกี่ยวกับเรื่องนี้ทางพระพุทธศาสนาได้สอนไว้ว่า **ให้มัสติรู้เท่าทันโลกธรรม** คือพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้มีอยู่ประจำโลก เกิดขึ้นแล้วย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา

เมื่อมีความสุขก็ไม่ควรหลงใหลมัวเมาหรือลุ่มหลง เมื่อคราวทุกข์ก็ไม่ควรเศร้าโศกเสียใจ ควรมัสติอยู่เสมอ รู้จักวางตัวและวางใจได้พอดีไม่เหลิงในสุข และรู้จักอดทน ข่มใจ เมื่อประสบความทุกข์ วงจรชีวิตมีอยู่ดังนี้ **ความทุกข์ทำให้คนคิด ความคิดทำให้คนฉลาด ความ**

**ฉลาดทำให้คนแสวงหาความพ้นทุกข์ การแสวงหาความสุขของคนผู้ประมาท ทำให้หลงทำความผิด
การทำความผิด ทำให้มนุษย์ประสบทุกข์**

ทุกวงจรชีวิตจะต้องมีสติคอยควบคุม ปัญหาขึ้นอยู่กับว่าทำอย่างไร ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น? ผู้มีสติ ฉลาดในธรรม เมื่อพิจารณาและเข้าใจได้เช่นนี้ จึงจะได้ชื่อว่า มีชีวิตที่ได้รับการพัฒนาแล้ว หลังจากที่มีมนุษย์เข้าใจปัญหาชีวิตและแนวทางแก้ไข ตามหลักศาสนาแล้ว ก็สามารถที่จะนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาสังคมมนุษย์ให้เกิดความสงบสุขได้

เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาสังคมของตนดีแล้ว มนุษย์ยังต้องจัดตั้งองค์กรทางสังคม หรือหน่วยงานที่ทำให้เกิดการรับผิดชอบ หรือที่เรียกว่าระบบบริหาร ให้มีระเบียบเรียบร้อยได้นั้น ผู้บริหารต้องมีคุณธรรมคือต้องรู้หลักการ หรือกฎเกณฑ์ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาลเทศะ และสังคมนอกจากนี้ ยังต้องยึดหลักพรหมวิหาร 4 ที่จะให้ความอบอุ่นแก่ผู้ใต้ปกครอง

ถ้าผู้บริหารหน่วยงานหรือสถาบันมีคุณธรรมเช่นนี้ได้ชื่อว่า เป็น**ผู้รู้จักบริหารงาน หรือบริหารคน** การทำงานก็จะประสบผลสำเร็จ คนผู้ร่วมงานด้วยก็จะพึงพอใจ

นอกจากนี้แล้ว มนุษย์ที่เกิดมาต้องมีอาชีพ เพราะมนุษย์ต้องมีการอุปโภค บริโภค บังคับมูลฐาน และบังคับสมัยใหม่ อันการที่จะประกอบอาชีพให้มั่นคง ดำรงอยู่ได้นั้นมนุษย์ต้องมีคุณธรรมควบคู่กันไปด้วยไม่ว่ามนุษย์จะประกอบอาชีพดั้งเดิม คืออาชีพทำนา-รับราชการ-เกษตร-กรรมแบบผสมผสาน-อาชีพการค้า การรับจ้าง และธุรกิจ ฯลฯ

ผลของการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย และศีลธรรม จะทำให้มนุษย์อยู่เย็นเป็นสุขในสังคมตามสมควรแก่สภาพ

เมื่อมนุษย์มีภาระงาน หน้าที่ และอาชีพมั่นคงแล้ว ก็จะทำให้มนุษย์นึกถึงชีวิตอีกขั้นตอนหนึ่งนั่นคือ "การครองรัก-ครองเรือน" อันเป็นการสร้างสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันสังคม การที่มนุษย์จะบรรลุเป้าหมายในการครองรัก ครองเรือนนั้น จำเป็นจะต้องเรียนรู้หลักการ หรือจิตวิทยาของชีวิตคู่ ซึ่งมีการเปลี่ยนจาก I เป็น WE ต้องเข้าใจลักษณะคนที่จะมาเป็นคู่ครองกับตนว่า **"เป็นคู่สร้าง-คู่สม"** หรือ **"คู่สร้างที่ไม่สม"** ชายจะเลือกคู่อย่างที่เป็น "ศุภกัษร" ว่า "รูปสวย รวยทรัพย์ อับวิชา พ่อตาตาย แม่ยายโง่" หรือหญิงจะเลือกคู่ทำนองที่ว่า "รูปหล่อ พ่อเศรษฐี ไม่มีแม่" เรื่องนี้โปรดศึกษาได้จากบทที่ 9 ซึ่งจะเห็นได้ว่าการครอง

รักครองเรือนจำเป็นจะต้องใช้ทั้งศาสตร์ทั้งศิลป์ คือมีทั้งความรู้ และวิธีการ ซึ่งจะสามารถ
ครองรัก ครองเรือนได้

นอกจากนี้ ยังต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดอีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้
พระพุทธองค์ได้ทรงเปรียบเทียบไว้ว่า "ณยอมร่วรด เรือนที่มุ่งไม่คั่นใจ ราคะ (กิเลส) ย่อมทิ่ม
แทงจิตใจบุคคลผู้ที่ไม่ได้อบรมมาดีแล้วฉนั้น"

ต่อจากนั้นมนุษย์ก็มุ่งแสวงหาจุดหมายของชีวิตว่ามีอะไรบ้าง? คนบางคนพบว่า ความ
สุขเป็นจุดสูงสุดของชีวิต บางคนก็ว่า ประโยชน์เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต บางคนก็ว่า การปฏิบัติหน้าที่
เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต บางคนก็พบว่าปัญญา ความรู้ และเสรีภาพ เป็นจุดสูงสุดของชีวิต

มนุษย์กลุ่มสุดท้ายพบว่า "ความสงบสุขทางใจ การเข้าไปอยู่ในอาณาจักรของพระเจ้า
และการบรรลุนิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต"

การที่มนุษย์ได้พบจุดหมายสูงสุดของชีวิตแตกต่างกัน เช่นนี้ก็เพราะมนุษย์มีโลกทัศน์และ
ชีวิตทัศน์แตกต่างกัน เพราะได้รับการศึกษาอบรมมาไม่เหมือนกัน ตลอดจนถึงการอยู่ในสังคมที่มี
วัฒนธรรมแตกต่างกัน

ในที่สุดสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ "ความตาย" ซึ่งบทที่ 12 ได้กล่าวถึง "ชีวิต
และความตาย เพื่อให้เป็นอนุสติเตือนชีวิตทุกรูปทุกนาม มิให้ประมาทมัวเมาในวัย-ชีวิต และ
ความไม่มีโรค ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

"เห็นกันอยู่เมื่อเช้า	สายตาย
สายอยู่สุขสบาย	บ้ายม้วย
บ้ายยังรื่นเริงกาย	เย็นดับชีพนอ
เย็นอยู่หยอกลูกด้วย	คำม้วยดับสูญ"

นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกแปลเล่มที่ 23 หน้า 129 อรรถศาสตร์ได้ตรัสถึงชีวิตว่า

"ชีวิตของสัตว์โลกเป็นของน้อย นิดหน่อย หמדไปรวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความคับแค้น
มาก จึงควรเป็นอยู่ด้วยปัญญา ควรสร้างความคิดี ควรประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์เกิดมาแล้ว
ล้วนดับสูญ"

ด้วยประการฉะนี้ขอให้นักศึกษาและผู้สนใจทั้งหลาย โปรดหยุดคิดรำพึงถึงชีวิตที่ผ่านมา ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยที่เราดำรงอยู่ในขณะนี้ว่าเราดำเนินชีวิตตามครรลอง ยึดหลักการชีวิตแบบใด เราได้วันสิ่งที่ควรวัน ประพฤติในสิ่งที่ควรประพฤติเพียงใด เมื่อความตายเกิดขึ้นจะได้ไม่เศร้าโศกเสียใจ เพราะเราเรียนรู้แล้วว่าชีวิตเมื่อใกล้ตายเป็นอย่างไรมีอารมณ์ 3 ชนิด ปรากฏอย่างไร? อันจะเป็นคติที่จะนำเราไปสู่สุคติ หรือทุคติ

เพราะฉะนั้น มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้วจึงไม่ควรประมาท ตามที่ศาสดาสอนไว้ อย่าได้หลงหลงไปกับกระแสโลกที่ก้าวไปกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จนไม่มีเวลาให้กับการเสริมสร้างคุณค่าให้แก่ชีวิต เมื่อรู้ตัวก็สายเสียแล้ว.....

รายละเอียดต่าง ๆ ของหลักการดำรงชีวิตในสังคม ขอให้นักศึกษาและผู้สนใจศึกษาได้จากบทเรียนทั้ง 12 บทในปรัชญาฉบับนี้.....